

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

Laki Tamásné

**A HÁLÓZATELMÉLET KITERJESZTÉSÉNEK
LEHETŐSÉGEI**

KATOLIKUS CSALÁDOS KÖZÖSSÉGEK PÉLDÁJA

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető
Meleg Csilla, DSc, egyetemi tanár

Pécs
2012

1. Tudományos problémafelvetés

A dolgozat a katolikus közösségeket vizsgálja abból a szempontból, hogy mennyiben képviselnek saját érték- és normarendszert, mennyiben járulnak hozzá a családok, a házasságok és a társadalom stabilitásához. Ezeket a csoportokat a hálózatok értelmezési keretében elemzi. A közösségeken belüli, és a tagok más jellegű szociális hálójának elemzésén keresztül mutatja be a közösségek országos hálózatát és a társadalom más csoportjai felé kapcsolódását. Ezáltal arra is választ keres, hogy a hálózattudomány mennyiben alkalmas közösségek társadalmi szerepét vizsgáló kutatások keretévé válni.

2. A kutatás tárgya

A kutatás tárgyát azok a magyarországi katolikus családos közösségek képezik, amelyek az egyházon belül lelkiségi mozgalommá szerveződtek, és amelyek magukat családos csoportként definiálják. Összesen 13 ilyen mozgalom található. A kutatás tárgya pontosan

a közösségeket felépítő családok, házaspárok és egyének mint egymáshoz kötődő elemek

az egyénekből és családokból felépülő 8-20 fős közösségek

a közösségekből felépülő országos mozgalmak

a mozgalmak egymáshoz kapcsolódásával kialakuló országos hálózat

3. Kutatási kérdések

3.1. **Hogyan szerveződnek a családos közösségek? Hogyan ágyazódnak be a társadalomba érték- és normarendszerükkel?**

Első lépésként azt vizsgáltam, hogy teljesülnek-e azok a hálózati jellemzők, amelyek ahhoz szükségesek, hogy stabil, alkalmazkodóképes, a zavaroknak ellenálló hálózat jöhessen létre. Azokat az általános hálózati tulajdonságokat kerestem, amelyeket a kutatók az 1990-es években fedeztek fel, és amelyeket azóta számos hálózaton megvizsgáltak. Ezek első sorban a kisvilágság, az egymásba ágyazottság, a skálafüggetlenség, a gyengekapcsoltság, a modularitás, a hierarchia, a törzsháló létezése, a perkoláció és az önszerveződő kritikus állapot. A hálózati értelemben vett stabilitást és ellenálló-képességet a szakirodalomban elfogadott terminológiának megfelelően robusztusságnak nevezem. Ennek bizonyítása azért jelentős, mert teljesülése esetén az általános hálózati tulajdonságoknak köszönhetően a közösségek stabilizálják saját alhálózataikat, a bennük részt vevő személyeket és családokat.

A családos csoportok hálózatának stabilitásából és környezetéhez való szerves kapcsolódásából az is valószínűsíthető, hogy a társadalmi stabilitáshoz is hozzájárulhatnak a vizsgált csoportok. Ezért ez a kutatási kérdés arra is vonatkozik, hogyan illeszkednek a vizsgált csoportok sejtjei a társadalomhoz, hogyan szövődnek bele a társadalom egészébe. Ha igaz, hogy léteznek élő és működő kötődések, amelyekkel a vizsgált közösségek tagjai egyéneként vagy csoportként a településekhez, más civil szervezetekhez, intézményekhez vagy egyes személyekhez kapcsolódnak, akkor ezzel hozzájárulnak a hálózati értelemben vett stabilitáshoz, ahhoz, hogy az egész társadalom bizalmi hálózata épüljön. Mindennek feltételezéséhez egy egészen más területen

végzett hálózati kutatás nyitotta meg az utat. Csermely Péter és kutatócsoportja a sejtek stresszválaszait használta válságmodellként. Így jutott arra a következtetésre, hogy az anómiás társadalom újraszervezéséhez a bizalmon alapuló csoportszerveződés és ezen csoportok közötti hidak építése járulhat hozzá. Ezeket a csoportokat bizalomszigeteknek vagy értékközpontoknak nevezték el.¹ Ennek kapcsán ebben a kutatásban azt vizsgáltam, hogy ezek a családi csoportok ilyen bizalomszigetként működnek-e, összekapcsolódnak-e egymással és a társadalom más csoportjaival.

3.2. Milyen módszerek illeszkednek ebben az értelmezési keretben ezen csoportok kutatásához?

A második kutatási kérdés módszertani jellegű. Természetesen léteznek olyan eszközök, amelyek családokat, kisközösségeket vagy egész mozgalmakat, országos szerveződéseket vizsgálnak, azonban jelen kutatáshoz olyan átfogó, több elemből álló eljárás szükséges, amellyel mindezek a szintek és az egymásra hatásuk is vizsgálható. Ebben az esetben kutatási kérdésünk módszertani jellegű: a családi közösségek hálózatához illeszkedő módszerkombináció megtalálása és alkalmazása. Mindehhez a meglévő hálózat-kutatási eszköztár rendelkezésre álló, kipróbált módszereit használtam, azonban olyan összetételben, amelyre korábban nem került sor.

3.3. Kiterjeszhető-e a hálózatelmélet társadalmi csoportok szerepének a vizsgálatára?

1. A dolgozat egy társadalmi csoportosulást – nevezetesen a katolikus családi közösségeket – a hálózatok értelmezési keretében vizsgál. Az a kérdés, hogy ezen a módon juthatunk-e új eredményre, megtudhatunk-e a vizsgált csoportok szerveződéséről, társadalmi szerepéről olyan jellemzőket és összefüggéseket, amelyekre más módon nem derült volna fény. Ennek értelmében ez a kutatási kérdés a hálózatos értelmezési keret társadalomtudományi relevanciájára vonatkozik.

4. A kutatás módszertana

A kutatás egyik újdonsága annak a módszertannak a kidolgozása, amely segítségével egy társadalmi hálózat több szinten feltérképezhető. Olyan módszeregyüttesre volt szükség, amely segítségével egy hálózat és annak alhálózatai egyszerre elemezhetőek, amelyek hozzájárulnak, hogy a szerveződésről viszonylag átfogó, minden szintre vonatkozó képet alkothassunk. Olyan módszerek kidolgozását és kipróbálását tűztem ki célul, amelyek egyszerre összpontosítanak a legkisebb - az adott hálózaton belüli - társadalmi egységre, a családra és a házasságra, az ezekből felépülő kisközösségekre, az ezekből szerveződő országos mozgalmakra, valamint az összes vizsgált mozgalmat tartalmazó országos hálózatra.

¹ CSERMELY Péter - KOVÁCS István - MIHALIK Ágoston - NÁNÁSI Tibor - PALOTAI Robin - RÁK Ádám - SZALAY Máté (2009): Hogyan küzdik le a válságokat a biológiai hálózatok, és mit tanulhatunk tőlük? Magyar Tudomány, 11. 1381-1388.

Közösségtanulmány

Összességében három mozgalom különböző alkalmain vettem részt megfigyelőként. A Házasság Hétvége egy teljes hétvéges rendezvényén, körülbelül tizenkettő kisközösségi alkalmon és egy területi találkozón. A Schönstatt mozgalomnak egy egyhetes tematikus táborába kapcsolódtam be, a Családok Jézusban Közösségnek pedig nyolc, egyenként két-három napos családi tematikus programján lehettem jelen. A résztvevő megfigyeléseket mindig csoporttagként végeztem.

Szociometria

Bár a szociometria hagyományosan egyénekből álló csoport kapcsolathálózatának vizsgálatára létrehozott módszer, kísérletként megpróbáltam családokból álló közösségekben alkalmazni. Ez a módszer mindenképpen kísérleti jellegű, célul azt tűztem ki, hogy szociogram segítségével ábrázolhatóvá váljon egy olyan teljes hálózat, amelynek elemei nem személyek, hanem csoportok, nevezetesen családok.

Kontaktometria

Feltérképeztem a vizsgált személyek kapcsolati hálóját. A nemzetközi gyakorlatban használatos mérőeszközökön kívül olyan kérdéseket is feltettem, amelyek a kapcsolatoknak a katolikus közösségi vonatkozásait méri fel.

Az egyénközpontú és a teljes hálóra irányuló vizsgálatok

Párhuzamosan elemeztem a családokon belüli, a szoros baráti, a közösségen belüli, és a gyengébb hálózati kötéseket. Figyelembe vettem a családi közösségeken kívüli kapcsolódásokat is, hiszen ezek segítségével ágyazódhat be a vizsgált hálózat a társadalom egészébe, ezen keresztül fejtheti ki hatását.

Interjú

Valamennyi vizsgált mozgalom vezetőjével strukturált interjút készítettem.

Kérdőív

Kidolgoztam egy kérdőívet, amelynek segítségével a különböző szintű hálózati kötéseket és a közösségi tagok attitűdjét, társadalmi beágyazottságát vizsgáltam. A kérdőívet összesen öt mozgalom tíz közösségéből 117 fő töltötte ki. A csoportok között voltak budapestiek, pécsiek, illetve egy Baja környéki több települést összefogó közösség. Minden esetben a csoport valamennyi tagjához eljuttattam a kérdőívet, a visszajuttatottak aránya 80 százalék körüli.

Dokumentumelemzés

A mozgalmak felépítéséről, külső és belső kapcsolatairól további információkat szereztem saját adatbázisaik, kiadványaik alapján. Valamennyi szervezetnek tanulmányoztam a számítógépes honlapját, és amelyiknek volt, a saját kiadványait, szórólapjait, folyóiratait. Felhasználtam a családokra és a kisközösségekre vonatkozó egyházi dokumentumokat.

Más kutatások eredményeinek másodelemzése

Mivel kontrollcsoportos vizsgálatot nem végeztem, felhasználtam azokat az országos felméréseket, amelyek kapcsolatrendszereket, családokat és házasságokat vizsgáltak. (EVS, 2008;

Fordulópontok, 2001; Hungarostudy, 2002; Hungarostudy, 2006; TÁRKI, 2000; TÁRKI, 2001; és a TÁRKI, 1998)

5. A kutatás tézisei

1. tézis: A katolikus családos közösségek hálózata kisvilág, moduláris és hierarchikus, jellemző rá az egymásba ágyazottság és a skálafüggetlenség.

Ezeket a tulajdonságokat egyesével megvizsgáltam. A skálafüggetlenségre vonatkozóan csak sejtéseket tudtam megfogalmazni, a többi tulajdonságot bizonyítottam. Megállapítható, hogy a nemzetközi szakirodalomban ismert legtöbb társadalmi hálózatokhoz hasonlóan jellemző a családos közösségekre az egymásba ágyazottság, a kisvilág, a modularitás, a hierarchia, a skálafüggetlenség és az erős és gyenge kapcsolatok rendszere.

2. tézis: A katolikus családos közösségek hálózata robusztus.

Az 1. tézisben megfogalmazott állítások bizonyításából az általános hálózatos összefüggések eredményeképpen egyértelműen következik a vizsgált hálózat robusztussága. Ez azt jelenti, hogy a hálózat a felépítésének köszönhetően a véletlen hibákkal szemben igen ellenálló, valamint hozzájárul környezetéhez és elemei stabilitásához. A környezet esetünkben a társadalom egészét, az elemek az egyes kisközösségeket, a családokat, a házaspárokat és az egyéneket jelentik.

3. tézis: A katolikus családos közösségek hálózatában jól megfigyelhetők a hosszú ideig tartó, stabil, erős kötések, amelyek a hálózat vázát képezik, és a távolabbi elemeket összekötő gyenge kapcsolatok, amelyek a hálózatot stabillá teszik.

Az erős és a gyenge kötések hálózatát a kutatás során részletesen vizsgáltuk. A hálózatos módszerekkel feltárt összefüggések és a válási statisztikák egyértelműen bizonyítják a hálózaton belüli házasságok stabilitását. Megállapítható, hogy a családos közösségek hálózatát számos gyenge kapcsolat stabilizálja. Ezek összekötik az egyes személyeket, a kisközösségeket és az egyes mozgalmakat is. A kapcsolatok intenzitása egy folyamatos skálán változik, a legerősebbek a családi, ennél gyengébbek a kisközösségi, még gyengébbek az ezen kívüli hálózati kapcsolatok. Felvettem annak a lehetőségét, hogy a szakirodalomban használatos erős és gyenge megkülönböztetés helyett – legalábbis a társadalmi hálózatok esetében – érdemes lenne legalább négyféle intenzitású kapcsolatot megkülönböztetni.

Ugyanakkor többször tesztelt, nemzetközileg is használt módszerek nem mutatták a közösségi családok stabilitását, sőt az átlagos magyar értékeknél kevésbé tűntek „jó”nak például a vizsgált házasságok. Így, ez az elemzés a 10. tézis alátámasztásához is hozzájárul, miszerint a hálózatos módszerek segítségével más módon nem látható összefüggésekre derülhet fény.

4. tézis: A katolikus családos közösségek hálózata a társadalomba szervesen beágyazott, számos szállal kapcsolódik hozzá.

A beágyazottságot, a gyenge kötések hálózatát mind személyes, mind mozgalmi szinten, formális és informális kapcsolatok példáján keresztül sikerült megmutatni. Ugyanakkor arra is fény derült, hogy vannak törésvonalak, például a cigány közösségek és a vizsgált csoportok között. Bár a hálózat tagjai többségükben családos emberek, szinte minden mozgalomban részt vesznek özvegyek, elváltak, egyedül vagy élettársi kapcsolatban élők. Láthatóvá vált, hogy a vizsgált hálózat kötődik más felekezetekhez, szerves része egy-egy településnek, egyházköziségnek.

5. tézis: A katolikus családos közösségek hálózata bizalomszigetként épül fel, amely szigeteket hidak kötik össze. Ezek a szigetek más hálózatok bizalomszigeteivel is összekapcsolódnak, ezzel járulva hozzá a társadalmi stabilitáshoz.

A bizalomszigeteket és a hálózaton belüli közösségeket és mozgalmakat összekötő hidakat bemutattam. Ilyen többek között a vezetők kapcsolathálózata, a több közösséghez kötődő családok nagy száma és a számos közös rendezvény. A más hálózatok szigeteivel létrejött kapcsolatokra is mutattam néhány példát, települési szintű összefogásokat, ökumenikus kezdeményezéseket.

6. tézis: A katolikus családos közösségeknek létezik saját érték- és normarendszere. Ez a magyar társadalmi és a katolikus egyházi normarendszerekre épül, de azoktól egyértelműen elkülöníthető. Ezzel a normarendszerrel a közösségek tagjai elveikben és a mindennapi gyakorlatukban is nagy mértékben – ámde nem teljesen – azonosulnak.

Az érték- és normarendszert a normaszegések megítélésén, valamint a fogamzásgátlás és a családonkénti gyerekszám példáján mutattam be részletesen. Egyértelműen kimutatható volt, hogy egyes kérdésekben a vizsgált közösségek tagjainak értékítélete megegyezik az osztársadalmi nézetekkel, más esetekben a katolikus egyház erős hatása figyelhető meg. Léteznek olyan – mind a hivatalos egyházi állásponttól mind az osztársadalmi értékítéletektől eltérő – normák, amelyekhez a tagok egyértelműen elveikben és tetteikben is ragaszkodnak. Ugyanakkor az alkalmazkodás egyetlen esetben sem teljes, és nem minden tag felel meg az elvárásoknak.

7. tézis: A katolikus családos közösségek családjában a magyar átlagnál lényegesen több gyermek születik, amit nem magyaráz a vallásosság és a házasságok mérhető minősége.

Az átlagosnál magasabb gyerekszámot az egyes mozgalmak különböző jellegű nyilvántartásai és a feldolgozott kérdőívek alapján egyértelműen megmutattuk. Az országos reprezentatív mérések adatainak másodelemzése azt mutatja, hogy a gyerekszámot a vallásosság és a házasságok minősége csak igen kis mértékben magyarázza. Sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy a közösségi normákban keresendő az átlagosnál lényegesen magasabb családonkénti gyerekszám oka.

8. tézis: A katolikus családos közösségek hálózata hozzájárul a társadalmi anómia csökkentéséhez és a társadalmi stabilitáshoz.

A 6. tézis bizonyításából adódóan úgy tűnik, hogy a közösségek hálózata a saját normarendszerével hozzájárul az anómiás állapot csökkentéséhez. Egyrészt azért, hogy saját tagjai körében értékeket és normákat egységesen képvisel, másrészt, mivel a 4. tézisben megfogalmazottak szerint a társadalom hálózatához számos szállal kötődik, így továbbsugárzása is valószínűsíthető.

A robusztus hálózatok stabilizálják az alrendszereiket is és az őket körülvevő nagyobb rendszereket is. Ebből az következik, hogy a családos közösségek hálózata hozzájárul az egyes közösségek, a családok, a házasságok stabilitásához, hiszen mindezek az elemzett stabil hálózat részei. Továbbá a hálózat hozzájárul a társadalom stabilitásához is, hiszen ebbe ágyazódik bele.

9. tézis: A katolikus családos közösségek tagjai koherensebbek az átlag népességnél.

A közösségek tagjainak koherencia-érzete egyértelműen magasabb a hasonló végzettségű és korú magyar népességénél. Kimutatható, hogy a közösségeken belüli tevékenységben még inkább értelmet és célt találnak a tagok, mint egyéb területeken. Megjegyezzük, hogy ugyanakkor a felmérésben részt vettek reménytelenség-indexe az átlag populáció értékeinél magasabb.

10. tézis: Több szinten egymásba ágyazott társadalmi hálózat kutatásának hasznos módszere, ha az egyén felőli és a teljes hálózat felőli megközelítésmóddal folytatott vizsgálatok eredményeit összevetjük. A vizsgálatot érdemes szintenként más-más módszeregyüttessel elvégezni, ugyanakkor az azonos szintek vizsgálatán eredményre vezethet az azonos módszer alkalmazása akkor is, ha az egyes szinteken lévő hálózatok mérete egymástól lényegesen eltérő.

A kutatást az itt felvázolt módszerekkel végeztem és számos eredményt kaptam. A különböző szintekhez választott eszközök lehetővé tették, hogy az egészen különböző méretű és jellegű mozgalmak egymáshoz fűződő kapcsolatait, valamint a közösségi és családi szintű kötések is feltárjam, és mindezek összességéből vonhassak le következtetéseket.

11. tézis: A hálózatelmélet kiterjeszhető társadalmi csoportok szerepének a vizsgálatára. Hálózatkutatói módszerekkel megmutathatunk egyes társadalmi csoportokról új jellemzőket.

Az 1-9. tézisek vizsgálata egyértelműen mutatja, hogy a hálózat kutatás társadalmi csoportok vizsgálata esetében új, más módszerekkel eddig meg nem talált eredményekhez vezethet. Az is világossá vált, hogy a hálózat struktúrájából is számos eredmény adódott, amelyekhez csak a hálózatos elemzés segítségével juthattunk el. Ilyen például, hogy bizalomszigeteket találtunk, nem anómiás társadalmi csoportokat azonosítottunk. Ez az eredmény feltehetően egészen más jellegű társadalmi hálózatok kutatása esetén is használható.

6. Az eredmények összefoglalása

A kutatás megmutatta, hogy a magyarországi katolikus családos közösségek képviselnek egy sajátos érték- és normarendszert. Ennek köszönhetően a hálózattudomány eredményeinek köszönhetően igen valószínűnek tűnik, hogy a katolikus családos közösségek stabilizálják az őket felépítő családokat, házaspárokat és egyéneket, valamint hozzájárulnak a társadalmi stabilitáshoz. A hálózatos gondolkodás alkalmasnak bizonyult új összefüggések megmutatására.

7. A kutatás továbbépítésének, kiterjesztésének lehetséges irányai

Módszertani eredmények

A kutatás újdonságát és egyben legnagyobb nehézségét jelentette, hogy olyan társadalmi csoportosulást kívánt hálózatként vizsgálni, amelyet korábban hasonló módszerekkel nem kutattak. Ennek tanulságait levonva a kidolgozott módszereket tovább fejlesztve és használva lehetséges lehet más, hasonlóan egymásba ágyazott hálózatok vizsgálata, bizalomszigetek feltérképezése.

Házasságok stabilitása

A kutatás megmutatta, hogy a vizsgált házasságok igen stabilak, ugyanakkor több hagyományos, sokszor használt mérőeszköz ennek az ellenkezőjét mutatta. Ez az ellentmondásnak tűnő eredmény finomabb módszerekkel, értékvizsgálattal feltehetően tovább elemezhető, esetleg feloldható.

Neveléstudományi aspektusok

A kutatás eredményei és a tesztelt módszerek valószínűleg hasznosíthatók neveléstudományi vizsgálódások során. Első sorban az iskolák szocializációs funkciója és a benne és körülötte alakuló kapcsolati hálók hatásvizsgálata során, vagy a nagyvárosi, illetve az aprófalvas kisiskolák jellegzetességei után kutatva lehet hasznos a kidolgozott módszeregyüttes.

8. A disszertáció témakörében megjelent publikációk

Tanulmánykötetekben, folyóiratokban megjelent tanulmányok

Térkő vagy iskola – Az aprófalvas kisiskolákról. 130-133. in: Andl Helga – Dominek Dalma Lilla – Molnár-Kovács Zsófia (szerk.): Iskola a társadalmi térben és időben. Konferenciakötet . 2010.

Az együttnevelés műhelye. A RAMPA integrációs programsorozatának tapasztalatai. in: Új Pedagógiai Szemle 2010. 1-2. szám 73-93. old.

Falusi kisiskola: múzeum vagy reformpedagógiai műhely? in: Új Pedagógiai Szemle. 2010. 6-7. szám.

Családos közösségek a hálózatos gondolkodás értelmezési keretében. in: Nagy Adrienn, Takács Zsuzsanna (szerk.): „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola Évkönyve Pécs, 2010. 263-276. oldal

Schule und Gemeinschaft. Unterricht und Kultur <http://www.eduscience.hu/> Theorie und Praxis von Pädagogik. 2011. 3. évfolyam 1. szám. 3-8. oldal internetes folyóirat

Osztatlan oktatás Baranyában és Berlinben. in: Hajdicsné dr. Varga Katalin (szerk.): Célok és módszerek a tudásalapú társadalom nevelési intézményeiben. Képzés és Gyakorlat konferenciák IV. Kaposvár, 2010. 201-208. oldal

Az iskola mint közösség – többszemponú megközelítéshez vezető utak vázlata. in: Iskola a társadalmi térben és időben. : „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kiadványa, 2012 – megjelenés alatt

Családos közösségek vizsgálata. in: Benedek Dániel – Vadász Viola (szerk.): Perspektívák a neveléstudományban. Válogatás a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kutatóinak írásaiból. 2012. 299-310.

Összevont oktatás Baranya megye kisiskoláiban. in: Danubius, Eötvös József Főiskola folyóirata 2012. 1. szám – megjelenés alatt

Előadások

Térkő vagy iskola - Aprófalvas kisiskolák - Iskola a Társadalmi térben és időben. „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola konferenciája. Pécs, 2009.

Osztatlan iskolák Berlinben és Baranyában. Képzés és Gyakorlat IV. Kaposvár, 2010.

Schule und Gemeinschaft. 3rd International Conference for Theory and Practice in Education. Békéscsaba, 2010.

Összevont tanulócsoporthok a 21. században. ONK, Budapest, 2010.

A közösség iskolája – az iskola közössége. Iskola a Társadalmi térben és időben II. Pécs, 2011.

Aprófalvas kisiskolák az újjászülető közösségekben. Fókuszban az Ormánság. Elméleti és módszertani megközelítések a falukutatásban. Kémes, 2011.

Összevont oktatás Baranya megye kisiskoláiban. Magyar Tudomány Ünnepe. Baja, 2011.

Hálózat kutatás a neveléstudományban. Iskola a Társadalmi térben és időben II. Pécs, 2012.

Poszter

Bezárják-e az összes falusi kisiskolát? Megszűnnek-e az összevont osztályok? Az „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola konferenciáján. Iskola a társadalmi térben és időben Pécs, 2011.